

Szolidaritás gyerekcipőben I.

A szociálpolitika eszközjellegének átalakulása a nagypolitika színpadán

Hubai László

HUBAI LÁSZLÓ: Eötvös József Tudományegyetem Társadalomtudományi Kar –
hubai.laszlo@tatk.elte.hu

ABSZTRAKT A kétrészes tanulmány a politika mint cselekvési mező jóléti rendszer fejlődésében játszott szerepének megértésére tesz kísérletet: annak vizsgálatára, hogy a pártverseny intenzitása, a választói attitűdök változása, valamint a mindenkori kormány társadalomképe milyen szerepet játszik a szociálpolitika határainak kijelölésében, a szociális ellátások közösségszervező szerepének értelmezésében, valamint az állam gondoskodó funkciójának újrapozicionálásában. E céloknak megfelelően a tanulmány első része a politikaalkotás egyes aktorainak változó elvárásait és viselkedési dinamikáját mutatja be az összehasonlító jóléti kutatások legújabb eredményeinek a tükrében, míg a következő számban megjelenő második rész az idősek támogatásának magyarországi politikáját vizsgálja a szociális jogalkotás (és intézményrendszer) koherenciavizsgálatának szűrőjén keresztül. A két tanulmány egységes következtetése, hogy a szociális szükségletek és a jóléti intézményrendszer paramétereinek illeszkedési problémái jelentős részben a politikaalkotás racionalitására vezethetők vissza, amelynek során a választók mobilizálásának kívánalma sokszor felülírja az ellátórendszer kliensközpontú felülvizsgálatának igényét. A politikai tér legújabb tendenciái ezáltal hozzájárulnak a szociálpolitika pártversenybe egyre jobban beágyazódó, de sokszor dezintegratív értelmezésének kialakulásához.

Kulcsszavak: jóléti állam, összehasonlító szociálpolitika, választói magatartás, pártverseny, jóléti sovizmus, új politika

Solidarity in its infancy: The transformation of social policy as a toll in high politics

ABSTRACT The two-part paper attempts to understand the role of politics in the development of the welfare system, as a field of action. It examines the effects of parameters like the intensity of party competition, changes in voter preferences, as well as governmental perception of proper society on the delineation of boundaries of social policy, the interpretation of social provision's role in community organizing, as well as the repositioning of the role of the state as a provider. Accordingly, the first part of study presents the various expectations and behavioral dynamics of the actors of policy-making based on the findings of comparative welfare studies. The second part in the next volume will examine the old-age-related politics from the perspective of coherence analysis of the Hungarian social legislation. The joint conclusion of the two parts is that the fitting problems between social needs and the supply of welfare institutions stem from rationality of policy-making, during which the purpose of voter mobilization is prioritized over the demand of client-centric revision of the institutional setting. Thereby the latest tendencies in the political arena are creating the conditions of a new social policy narrative, one that is more embedded in party competition but disintegrative by its nature.

Keywords: welfare state, comparative social policy, electoral behaviour, party competition, welfare chauvinism, new politics

BEVEZETÉS

A társadalom elöregedésének gazdasági növekedésre, közfinanszírozásra és egyéni élethelyzetekre gyakorolt jelenkori és jövőbeni hatásai már széles körben ismertek. Bár az empirikus bizonyítékok jelentős része cáfolja, hogy az idősök számarányának növekedése megoldhatatlan gazdasági és ezáltal finanszírozási problémákkal járna, mégis azt tapasztalni, hogy a jóléti ellátórendszer fejlődése nem volt képes súlyának megfelelően lekövetni a demográfiai változások hatásait (Cylus et al. 2019).

Az időspolitika iránti kereslet és kínálat eltávolodása ráadásul nem egy olyan időszakban vált egyre markánsabbá, amikor a jóléti állammal szembeni növekvő ellenállásnak lehetünk a tanúi. Épp ellenkezőleg: az idősök ellátatlansága és a gondozó családtagok túlterhelődése abban az időszakban került a jóléti állam fejlesztésének perifériájára, amikor a szociálpolitikai ígéretnek egyre nagyobb jelentőségre tettek szert a politikai versengésben.

A jóléti intézményrendszer megalkotásában és funkcionalitásának biztosításában a politika-konkretitív szerepe van. A politikai mező ideális esetben az a tér, ahol a társadalmilag kívánatos és a politikailag-gazdaságilag megvalósítható egymásra talál. Az összehasonlító szociálpolitika legújabb eredményei azonban arról árulkodnak, hogy a politikai mező megváltozott dinamikája a gondoskodó állam fejlődésének új korszakát eredményezheti. Egy olyan korszakét, ahol a jóléti állam megújult felfedezése az osztársadalmi szolidaritás, politikailag kreált megosztásával jár.

A tanulmány ennek a folyamatnak a nemzetközi összefüggéseit és magyarországi állomárait kívánja bemutatni. A tanulmány első részének célja a politikai tér szereplőinek attitűdjében, összetételében és eszközrendszerében bekövetkező változások azonosítása, ezáltal pedig az európai politikaformálás homogenizációjának bemutatása. A második rész ezzel szemben a jóléti politika egy részterületének, az időspolitika-konkretitív kontextusba ágyazott elemzésére tesz kísérletet. A cél annak vizsgálata, hogy a rendszerváltás óta milyen kontinuitások és diszkontinuitások jellemezték a hazai ellátórendszer fejlesztését, beleértve az ellátások paramétereinek, a változtatások indokainak és következményeinek stabilitását/átalakulását, valamint a pénzügyi és szolgáltatási rendszer koherenciáját.

A tanulmányrészek egységes következtetése, hogy szükséges egy olyan új időstörvény megalkotása, amely egyrészt garanciát jelent a politikai instabilitás ellen, másrészt védelmet biztosít a dezintegrációs folyamatokkal szemben, végül a különböző ágazati szabályokat egységbe foglalva megteremt az időspolitika egyes elemeinek a koherenciáját.

1. ÁLLAM A GONDOSKODÁSBAN – A JÓLÉTI ÁLLAM ALAKVÁLTOZÁSAI

A jóléti állam a társadalom azon igényéből született, hogy megteremtse a központi hatalom jól körülhatárolt, intézményesített és ezáltal számon kérhető gondoskodási felelősségét azokban az élethelyzetekben, amikor az egyén saját vagy természetes segítői közegeiben már képtelen az önellátására.¹ A bölcsőtől a sírig tartó szociális biztonsági rendszer kiépítésének egyik

¹ A tanulmány témájához kapcsolódóan fontos kiemelni, hogy a legelső társadalombiztosítási törvények sem a politikai hatalomgyakorlástól függetlenül jöttek létre, hiszen a bismarcki törvények meghozatalának kimondott célja volt a munkásheület veszélyeztetete hatalomgyakorlás gépezetének megolajozása (Otto von Bismarck megfogalmazásában a „szociális olajcseppek” révén).

legelső osztársadalmon átívelő intézménye a biztonságot a munkavégző képesség elvesztésének ideje alatt is szavatolni kívánó öregségi nyugdíjrendszer volt, így nem túlzás azt állítani, hogy a jóléti állam fejlődése az idősök biztonsága feletti állami gondoskodás igényéből fakadt és őrzi szociálpolitikában betöltött kiemelt helyét azóta is (Gál et al. 2016).

A bismarcki társadalombiztosítási törvények óta az 1970-es évekig tartó szűk évszázad természetesen a szociális jogok terjedésének, valamint a biztonság állami szavatolásának öngondoskodásra kényszerítésén túllépő, méltányossági szempontokat egyre inkább rendszer szinten beépítő struktúrák létrehozásának a története volt, amelynek során a foglalkoztatás célját szem elől soha nem tévesztve, de az időskor anyagi bizonytalanságai ellen lehetőleg általános védelmet nyújtva az állam eleget kíván tenni az intergenerációs szerződésben számára kijelölt gondoskodási kötelességének. Ebben a fejlődési folyamatban az állami felelősség fokozatosan túllépett a szociális jogok hozzáférhetőségének munkaerőpiaci kötelezettségekhez kötésén, valamint a gazdasági biztonság pénzbeli eszközeinek a kizárólagosságán.

Az elmúlt évtizedek globalizációs, valamint demográfiai és munkaerőpiaci változásai azonban két okból is jelentős átalakulást hoztak az állam gondoskodásban betöltött szerepfelfogásában. Egyrészt a társadalom előregedésével (és ennek szociális-egészségügyi szükségletekre, valamint gazdasági fenntarthatóságra gyakorolt hatásával) újra előtérbe került a gondozási felelősség megosztásának (vagy akár átruházásának) a kérdése, másrészt ezzel összefüggésben a munkaerőpiaci öngondoskodás meritokratikus jellegű felhívása. Míg azonban az ipari forradalom keretei között bővülő munkaerőpiac a szociális biztonság integratív társadalmának előfutára volt, addig a munka alapú társadalom víziója a gazdaságilag fenntarthatóként interpretált polarizált társadalom elfogadásának a veszélyét hordozza magában.²

Nem arról van tehát szó, hogy a jóléti állam betöltötte volna eredeti küldetését és az időskor megszűnt volna kockázati tényező lenni, hanem arról, hogy egy olyan időszakban kényszerül az állam (elsősorban költségvetési, másodsorban ideológiai okokból) újragondolni felelősségét, amikor a szociális szükségletek egyre összetettebbé, differenciáltabbá válnak, a gondoskodási szerep átvételének államon kívüli csatornáit pedig vagy felkészületlenek, vagy már teljesen leépültek.

Minden külső nyomás és ideológiai támadás ellenére a jóléti állam szociális intézményrendszere ez idáig túlélte annak permanens válságát. Tette mindezt anélkül, hogy érintetlen, a szociális ellátórendszerének paramétereiben változatlan maradt volna. Másként fogalmazva az előregedő társadalomból eredően bővülő és differenciálódó gondozási szükségleteknek, a rendszer finanszírozását nehezítő munkaerőpiaci kihívásoknak, valamint az államon kívüli gondozási körök fokozatos túlterhelődésének potenciális transzformatív ereje ellenére mindössze néhány államban történtek az egyes társadalompolitikai alrendszereket érintő pragmatikus változások, amelyek egyik esetben sem jártak az állami gondoskodás történetileg intézményesült szintjének teljes feladásával.

² Míg az ipari forradalmat követő időszak prosperáló gazdasági kontextusában és szektorális átalakulásában a nagyüzemi munkásság számarányának előrejelezhető növekedésével a szociális biztonsági rendszerek hozzáférhetőségének automatikus bővülésére lehetett számítani, addig a teljes foglalkoztatás válságával és az atipikus foglalkoztatási formák dinamikus növekedésével a munka alapú társadalom fenntartásának retorikája sokkal inkább a jogosultsági szabályok feltételekhez kötésének, illetve szűkítésének a jelszavává vált.

A szakirodalomban eltérő válaszok születtek arra a kérdésre, hogy milyen tényezők határozhatják meg a jóléti államok változásának dinamikáját, valamint annak irányait. Míg a szociális ellátások fejlesztésének időszakában elsősorban a bővülő szükségletekkel magyarázták a szociálpolitika fejlődését,³ addig a nemzetállamok közötti különbségeket számos szerző a kormánypártok (vagy a mögöttük lévő politikai koalíció) ideológiai kötődésének, valamint a tőke és a munkaerő közötti osztálykonfliktus aktuális erőterének tulajdonította.⁴ A szociálpolitika feletti hatalmi és értékrendi harc mellett azonban már ekkor megjelentek azok az institutionalista elméletek, amelyek szerint a strukturális nyomásokra potenciálisan adható politikai válaszokat az állam autonómiájának, valamint az intézményrendszer decentralizáltságának a mértéke is jelentősen befolyásolja⁵ (Hausermann 2018).

Az 1980-as évektől azonban egyre inkább a jóléti rendszerek mozdíthatatlansága került az összehasonlító szociálpolitikai kutatások fókuszába. Közülük is kiemelkedik Paul Pierson (1994) munkássága, aki „A jóléti állam új politikái” című könyvében a szociális rendszerek társadalmi beágyazódásával, valamint a politikusi motivációkkal magyarázta az intézményi és politikai status quo fennmaradását. Eszerint a kielégítetlenül hagyott társadalmi szükségletek differenciálódása, valamint a finanszírozási források nyilvánvaló elégtelensége azért nem vezethetett a szociálpolitikai programok nyílt és teljes leépüléséhez, mivel a jelentős társadalmi támogatottsággal bíró jóléti rendszerek visszaszorításának kísérlete vállalhatatlan választói ellenállást eredményezne a reformot végrehajtó pártok számára. A regnáló kormányzati erőknek ezért változatos politikai eszközök alkalmazásával kell megkísérelniük az állami gondoskodási szerep racionalizációját, piacconformmá tételét, valamint a szociálpolitikával járó költségvetési terhek folyamatos csökkentését.

Miközben számos empirikus kutatás igazolta a politika jóléti ellátások megőrzésében, valamint a megszorítások elrejtésében játszott kettős szerepét (Starke 2020, Vis 2015), a legújabb összehasonlító elemzések immár a szociális ügyek politikai beágyazódásának új hullámára hívják fel a figyelmet: úgy a nemzetközi szervezetek politikájában (Deeming – Smyth 2019b), mint a nemzetállamon belüli politikai versenyt meghatározó pártpolitikai vállalásokban (Manow et al. 2018, Taylor-Gooby et al. 2017a) vagy éppen a realizálódó kormányzati döntésekben (Hausermann – Palier 2017).

A nemzetállami szociálpolitika változása tehát nem értelmezhető pusztán az ellátások bővítése és leépítése közötti egydimenziós kontinuum mentén, mint ahogy a jóléti állam fennmaradásának okai is túlmutatnak a történelmileg kialakult intézményrendszer kedvezményezettjeinek áthatolhatatlan politikai ellenállásán. A jóléti társadalom és politika ugyanis állandó változásban van: a gazdaság, a társadalom és az állami intézményrendszer változásának hatására a választói preferenciák mellett átalakult a választói csoportok társadalmon belüli összetétele, a szavazói magatartások változása és a pártpolitika szupranacionális szintre emelkedése befolyásolta a nemzetállamon belül képviselt ügyek prioritizálási rendszerét, a kettő következményeként előretörő szélsőséges (vagy ügy típusú) pártok megjelenése pedig hatással van a pártkoalíciók és döntéshozatali alkuk, így a szociálpolitikai csomagok elfogadásának a folyamatára.

³ Lásd a szakirodalomban Titmuss (1958) vagy Flora és Alber (1981).

⁴ Pl. Korpi (1983) vagy Esping-Andersen (1985).

⁵ Lásd Hecló (1974) és Skocpol (1992).

2. KINEK A KÉPÉRE? – A POLITIKAI AKTOROK SZEREPE A JÓLÉTI REFORMOKBAN

A pártok és pártrendszerek szerepét vizsgáló összehasonlító jóléti kutatások szerint a reformok irányát magyarázó korábbi vizsgálatok két okból nem voltak képesek megragadni a jóléti állam átalakulásának felvázolt folyamatát. Egyrészt a régi kategóriarendszerek alkalmazásával képtelenek voltak azonosítani a szociálpolitikai innovációk fejlődését, valamint a társadalmi problémák értelmezési keretének változását, ami az állami rendszerek tendenciájának felütas értékeléséhez vezetett (Hemerijck 2011).⁶ Másrészt ezzel összefüggésben túlhangsúlyozták az elkerülhetetlennek ítélt külső nyomások szerepét a politikai döntéshozatalban és a jóléti intézmények hatékonyságában, ezzel pedig figyelmen kívül hagyták a politikai erőter dinamikájának és a pártok aktivizmusának hatását a társadalompolitikai eszköztár alakulására (Starke 2020). Utóbbi eredménye a politika alakító, valamint társadalomszervező szerepének a negligálása, így a jóléti reformok életesélyekre gyakorolt hatásának a figyelmen kívül hagyása (Kvist 2019).

A kívülről érkező társadalmi-gazdasági változások szerepe ugyan továbbra is elvitathatatlan a megvalósítható és megvalósíthatatlan tervek körének kijelölésében, de mindez nem azt jelenti, hogy egyértelmű meghatározói lennének a jóléti reformok irányának, paramétereinek, volumenének és az alkalmazott szociálpolitikák tartalmának. A jóléti intézményrendszer változásának és folyamatosságának tényleges realizálódása így a külső nyomások mellett, a politikát meghatározó szereplők percepciójának, interakciójának és politikai erőforrásainak az eredménye. A jóléti állam és az egyes társadalompolitikai alrendszerek fejlődésének megértéséhez ezért mindenképpen szükséges a politikaformálás dinamikájának a feltárása, amelynek során a szereplők szelektíven észlelik és prioritizálják a számukra fontos társadalmi problémákat, egyúttal töreksenek saját (a többi szereplőjével nem mindig összeegyeztethető) érdekeik és értékeik érvényesítésére (Hemerijck 2011).

A jóléti politika alakulása szempontjából három terület vizsgálata kiemelten fontos a legújabb tendenciák és az ezzel kapcsolatos veszélyek azonosításához:

1. a választói preferenciák változásának elemzése, beleértve a szavazói magatartás jellemzőinek és a választói összetételben bekövetkező átalakulásoknak az értékelését,⁷
2. a politikai verseny változásának a vizsgálata, ideértve a pártrendszer és a politikai kommunikáció formálódásának nyomon követését, valamint
3. a jóléti intézményeket érintő kormányzati döntések logikájának értelmezése és a döntések elfogadtatása érdekében tett politikai lépéseknek a kiszárlása.

Bár a szereplők közötti kölcsönhatás közel sem egyértelmű, különböző elméletek kísérlik meg dinamikájának feltárását, mégis feltételezhetjük, hogy a jóléti intézményrendszerre ható végleges politikai döntés a területek közötti kölcsönös függőség kontextusában formálódik:

⁶ A fókusztervezés kritikájának példajeként említhető a jóléti szolgáltatások sajátos politikájának kimaradása (Jensen 2011), a hagyományos jövedelemkompenzációs programok túlsúlya (Hemerijck 2011) vagy az új típusú szociálpolitikai reformokra való átállás társadalmi költségeit és elfogadottságát mérni képes módszertani repertoárnak a hiánya (Roosma – Oorschot 2018).

⁷ A terület alulkutatottsága miatt a nemzetközi áttekintésből kimarad az állampolgári szerveződések, valamint a szakmai/gazdasági érdekcsoportok jóléti állam fejlődésére gyakorolt potenciális hatásának a részletes elemzése.

- a pártok és az általuk képviselt politikai témák a választók preferenciáinak és összetételbeli változásának eredményeképpen alakulnak,
- a kormányok a jóléti reformok paramétereit a vélt vagy valós választói reakciók alapján kalibrálják és kommunikálják,
- a választók percepcióit és döntéseit pedig jelentősen befolyásolja a kormányzati döntéshozatal, valamint a pártrendszer átalakulása.

A választói és pártpolitikai változások éppen ezért nem következmény nélküliek, hanem egymást erősítő hatással bírnak. A társadalmi-kulturális kérdések nyílt tematizációja révén a politika egyre inkább értékelőjévé és aktív alakítójává válik nem csak az állami szerepvállalásnak, hanem a viselkedési és együttélési formák normatív rendszerének (Manow et al. 2018). A jóléti állam fejlődésének legújabb dinamikájában a megszorítások társadalmi költségeinek vállalásával szemben a központi hatalom a forrásbevonást igénylő szociálpolitika reformfolyamatával válhat a differenciálódó szolidaritási körök megalkotójává, egyúttal a szociogazdasági egyenlőtlenségek előidézőjévé, valamint az osztársadalmi összetartozás megkérdőjelezőjévé.

a) A jóléti állam alulnézetből – a választói dinamika értékelése

A jóléti ellátásokhoz kapcsolódó elvárások jelentősen befolyásolják a választói magatartást (Pierson 1996, Manow et al. 2018), különösen azokban az országokban, ahol a jóléti intézményrendszer költségei és hasznai világosan láthatók az érintettek számára (Alexiadou – Hoepfner 2019). Ezt támasztják alá azok a kutatások, amelyek rávilágítanak az egyes intézmények támogatása mögött megbúvó kor és családi helyzet alapú különbségekre (Busemeyer – Garritzmann 2017), valamint a szavazóbázisok gazdasági státusz szerinti differenciálódására (Gingrich – Hausermann 2015).

Az egyéni haszonrealizáción alapuló választói magatartás hipotézise azonban alábecsüli a különböző közösségi (így a család, munkaközösség vagy éppen szomszédság) szerveződésekben elsajátított értékeknek a szerepét a társadalmon belüli szolidaritás előmozdításában. Legáltalában arról árulkodnak azok az attitűdvizsgálatok, amelyek az oktatási kiadások növelésének széles körű támogatottságát mutatták ki az idősek körében (Hess et al. 2016). Az értékek szerepe domborodik ki azokban az elemzésekben is, amelyek rávilágítanak az egyes szociálpolitikai ellátások támogatottságának, valamint az ellátások által érintett csoportok érdemesség alapú megítélésének pozitív együttjárására.

Nem véletlen, hogy az állam szerepével kapcsolatos elvárások közül, az idősek pénzügyi támogatása a legerősebb az állampolgárok értékítéletében. Az ISSP 2016-os adatfelvétele alapján az európai országok lakosságának 90%-a értett egyet azzal a kijelentéssel, hogy az idősekről való pénzügyi gondoskodás az állam feladatkörébe tartozik (Herke – Medgyesi 2020).⁸ A hasonlóan magas támogatottságot mérő ESS felmérés alapján pedig elsősorban azokban az országokban magasabb az állammal szembeni elvárás, ahol a lakosság összességében kevésbé elégedett az aktuális nyugdíjrendszer színvonalával (Meuleman et al 2018).

⁸ Az idősek támogatását a betegekről való gondoskodás állami feladata követi, míg a spektrum végén a munkanélküliek ellátása található.

A nemzetközi idősoros elemzésekből azonban egy negatív tendencia is kirajzolódik. A gazdasági válság kirobbanása óta az országok jelentős részében csökkent a nyugdíjrendszer további fejlesztésének állami köteletségével szembeni elvárásoknak a mértéke (Hadler et al. 2019). Mindez azonban nem köthető össze a nyugdíjszínvonal emelésének közpolitikai környezetével, a különböző társadalmi csoportok és szociális élethelyzetek relatív pozíciójának a változásával (Meuleman et al. 2018). Míg tehát a nyugdíjszínvonal elégségességének értékelése befolyásolja az állami szerepvállalás társadalmi kívánatosságát, addig az egyes élethelyzetek relatív helyzete felülírhatja a központi hatalommal szembeni elvárásokat. Sajnos az adatok alapján Magyarország azon országok között szerepel, ahol az elmúlt 30 évben folyamatosan (Hadler et al. 2019), de a válság óta különösen (Meuleman et al. 2018) csökkent az állami szerepvállalással teljesen egyetértőknek az aránya.⁹

Több kísérlet született a választói preferenciák alakulásának a vizsgálatára. A legtöbb szerző az idősek érdekeire koncentrálva a korlátozott szavazói racionalitásából, a társadalmak korstruktúrájának változásából, valamint a jóléti intézmények haszonélvezetéből vezette le a generációk közötti transzferek tartósan fennálló támogatottságát. Ezen elméletek szerint az idősek mint haszonélvezők érdekeltek a rendszer fenntartásában, miközben korlátozottan veszik figyelembe, illetve látják át ennek közösségi költségigényét, gazdasági következményeit és a következő generációk lehetőségeire gyakorolt hatásait (Lynch 2006).

A generációk közötti konfliktus társadalmi, politikai és akadémiai narratívájának felerősödésével azonban egyre több kísérlet született az időskort megelőző preferenciák feltárására. Bohn (2005) rámutat, hogy valójában nem létezik a generációk közötti érdekellentét, hiszen a kor előrehaladtával emelkedő bérek és a jövőbeni biztonság iránt felértékelődő igény tulajdonképpen a nyugdíjrendszerek támogatásának szélesebb bázisát eredményezi. Az egyén életében a befizetett járulékok relatív költségigénye fokozatosan csökken a jövőbeni nyugdíjtól várt nyereséghez képest. A gyermekes szülők preferenciáit vizsgálva azonban többen rámutatnak az összefüggés komplexitására. Kohli (1999) szerint például nem csupán a racionális költségkalkuláció befolyásolhatja az idősek támogatásának alakulását: a gyermekgondozói intézmények igénybevételeinek költségei, illetve a nagyszülői felügyelet elérhetősége pénzügyi konkurenciát jelenthet a járulékbefizetésekkel szemben. Míg Grafstein (2015) empirikus vizsgálata szerint a következő generációk béreinek növekedésébe, valamint a társadalmi mobilitásba vetett hit növeli a jövőbeni nyugdíjak szigorításának az igényét. A generációk között tehát mégis létezhet egyfajta érdekellentét, amely az egyes korcsoportok jelenlegi és jövőbeni élethelyzetére vonatkozó percepciója alapján artikulálódik. A nyugdíjrendszer alakulása szempontjából ezért döntő fontosságú, hogy a társadalom tagjai miként ítélik meg saját helyzetüket, valamint hogyan látják a különböző csoportok relatív életesélyeinek az alakulását.

A nemzetközi attitűdvizsgálatok azonban nem adnak választ arra, hogy az egyes csoportpreferenciák milyen mechanizmusokon keresztül befolyásolhatják a jóléti intézményrendszerek politikai támogatottságát. Ennek megválaszolására a társadalom szociogazdasági változásainak és a politika átalakulásának kapcsolatát vizsgáló jóléti irodalom adhat némi támpontot.

⁹ Rosszabb a helyzet az állam idősgondoskodásban játszott szerepének elfogadottságát illetően. Az ISSP társadalmi hálózatokat és erőforrásokat felmérő 2017-es kutatása szerint ugyanis a magyar megkérdezetteknek mindössze 65%-a tartotta az államot az idősgondozás elsődleges felelősének, ami nemzetközi összehasonlításban alacsony szintűnek mondható (Herke – Medgyesi 2020).

tot. Az ide tartozó szerzők mellett érvelnek, hogy a foglalkoztatási szerkezet átalakulása, valamint a szociogazdasági társadalmi helyzet hagyományos osztályszerkezettől eltérő rétegződése (mint a munkahely alapján heterogén prekariátus vagy „új középosztály” kialakulása) jelentősen átalakította a pártpolitika működését, valamint a kormányzattal kapcsolatos elvárásokat. Így az európai országok többségében jelentősen csökkent az ipari termelésben dolgozó munkásosztálynak a száma, miközben emelkedett a szolgáltatásokban dolgozó, magasan kvalifikált „új középosztálynak” a számaránya. A változás eredményeként a társadalom politikailag egyre inkább megosztottá vált, míg a választói döntéseket egyre inkább befolyásolták politikai pártok gazdasági kérdéseken túlmutató, ún. szociokulturális kérdések mentén elfoglalt pozíciója (Gingrich – Hausermann 2015, Polk – Rovny 2018, Jensen – Wenzelburger 2019).

Ezzel összefüggésben a posztindusztriális átmenet a szociális kockázatok új és a korábbiakhoz képest kevésbé előrejelezhető körét eredményezte (mint például dolgozó szegények és biztonságihiányos atipikus foglalkoztatási formák bővülése, valamint a kisgyermekes anyák és bevándorlók munkaerőpiaci integrációjának nehézségei). Az élethelyzetek és a szociális szükséghelyzetek differenciálódása pedig tovább növelte a politikai ügyek iránti választói elköteleződések és az egyes programelemek iránti fogékonyság sokszínűségét, ezáltal pedig csökkentette a stabil pártszavazók társadalmon belüli arányát. A választópolgárok új csoportjai pedig túlságosan is heterogén elegyet alkotnak ahhoz, hogy a jóléti reformok hajtóerejévé váljanak, de választói illékonyaságuk és az egyes ügyek iránti érzékenységük révén megjelenésük mégis jelentős hatást gyakorolt a szavazók és a pártok kapcsolatára (Schwander 2018, Abou-Chadi – Immergut 2019). A heterogenitás az egyes jóléti intézmények támogatottsága iránti differenciálódásban is tetten érhető: a több vagy kevesebb állam megosztottságot így írta felül a munkaerőpiaci dualizáció eredményeképpen előálló orientációs sokszínűség, valamint a munkaerőpiaci és életciklus alapú kockázatoknak kitettséggel mentén szerveződő preferenciák heterogén együttese (Jensen – Wenzelburger 2019).

Végül pedig a külső és halmozódó válságok (gazdasági, migrációs és európai integrációs válság) következtében előálló általános biztonságihiány és a választói preferenciák differenciálódása miatt fokozódó politikai verseny eredményeképpen megnőtt a fogékonyság a moralitás alapú politikai üzenetekre. Mindez pedig a pártok részéről a szociálpolitika érdemkategorizációs szerepének a megerősödését jelentette a választói mobilizáció és a középosztály rokonszenvének elnyerése érdekében (Gingrich – Hausermann 2015, Taylor-Gooby et al. 2017a, Abou-Chadi – Immergut 2019).

A szavazói magatartás változásának elemzései arra világítanak rá, hogy a szociális politikák kiemelt szerepe nem tűnt el a választói igényekből, hanem a társadalmi és gazdasági folyamatok eredményeképpen a döntéshozókkal szembeni elvárások egyre komplexebbé váltak. Miközben a jóléti intézmények és ellátások szerves részévé váltak a mindennapoknak, a társadalmi csoportok között kialakuló új típusú törésvonalak a politikai pártok újrapozicionálását igénylik. A korábbi osztályhovatartozás alapú politizálás helyét így egyre inkább átveszi a szociokulturális ügyek mentén szerveződő politikai verseny, amelyre mind a pártok részéről, mind a választók körében növekszik a fogékonyság. A politika tehát a különböző társadalmi csoport, a „mi” és „ők” kategorizáció versengésének terepévé válik. A jóléti intézményekhez kapcsolódó társadalmi rétegérdekek így az egyes jóléti közpolitikák (mint a családpolitika és az időspolitika) egymással konkuráló rendszerét hozzák létre. Ebben a folyamatban a szociálpolitika könnyen elveszti korábbi közösségteremtő, össztársadalmi jellegét, és a negatív szoli-

darítás politikai eszközévé válva a jóléti állam gondoskodó szerepének bővülése mellett is dezintegráló erejűvé válhat.

Fontos kiemelni, hogy míg a választók elvárásairól és politikai versenyre gyakorolt hatásáról viszonylag sokat tudni, a sztrájkok, tüntetések, polgári elégedetlenségek szociális programok átalakítására gyakorolt hatásáról nem áll rendelkezésre szisztematikus, összehasonlító elemzés. Miközben feltételezhetjük, hogy a hagyományos munkásosztály és a szakszervezeti tagság csökkenésével minimalizálódott a hosszú távú, szervezett ellenállás valószínűsége, az ügy alapú és szociokulturális témákat érintő politizálás mégis növelheti a reformellenes megnyilvánulások esélyét.

Szintén alig találni összehasonlító kutatást a szakmai érdekképviseltek kapcsán. Bár több szerző (Jensen 2011, Starke 2020) is kiemeli, hogy a gondozó tevékenység professzionalizációjával, a szociális szolgáltatási területen dolgozók bővülésével, valamint a velük napi kapcsolatban lévő ellátottak könnyebb mobilizálhatóságával a jóléti állam önmaga termelte ki intézményeinek szervezett védőhálóját, az empirikus kutatások (Valarino et al. 2018) mégis a humán szektorokban dolgozók gyenge érdekérvényesítő képességére hívják fel a figyelmet. A politikai ügyekért való egységes szakmai kiállást, valamint az érdekegyeztetésben való aktív részvétel valószínűségét gyengíti továbbá az állami forrásoktól való függés mértéke, valamint a humán szféra fenntartók szerinti tagoltsága. A jóléti intézményrendszer legújabb területei esetén pedig még nem épült ki az érdekképviselő nemzeti szintű rendszere. A tartós gondozási szolgáltatások kapcsán Ranci és Pavolini (2013) például megjegyzi, hogy a közvetlen képviselő hiányában a területtel foglalkozók elsősorban az innovatív szolgáltatásszervezési tevékenységeik láthatóvá tétele révén válhatnak képessé az érintettek szükségleteinek hatékony artikulációjára.

b) Ugyanazt másként – a pártpolitikai erőter homogenizációja

A nemzetállami szociálpolitika funkciójának és tartalmi elemeinek a meghatározása a döntéshozatal jogáért folytatott politikai verseny eredménye. Ebben a versenyben megkerülhetetlen szereplők a választási folyamatban résztvevő, a szavazatokért egymással konkuráló pártok (Hemerijck 2011). A pártpolitikai mozgások motivációinak komplexitását nem elvitatva, az összehasonlító szociálpolitikai szakirodalom három alapfeltevésből indul ki a pártok viselkedése kapcsán (Alexiadou – Hoepfner 2019):

- (1) a pártok elsődleges célja a kormányzati hatalom megszerzése, ennek érdekében pedig a megfelelő számú választópolgár mobilizálása¹⁰;
- (2) a pártok tartanak a választói támogatás jövőbeni elvesztésétől, így törekednek az ígéreteik és tényleges intézkedéseik legalább látszólagos közelítésére;
- (3) amennyiben nincs mód egypárti kormányzásra, a pártok törekednek a hatalom befolyásolását leginkább lehetővé tévő koalíciók megkötésére.

¹⁰ Természetesen nem minden választáson induló pártnak van reális esélye kormányra kerülni, mégis alapvető cél a kormányzati politika befolyásolásához szükséges támogatás elnyerése és pártközi egyezségek megkötése. Mivel a pártfinanszírozási pénzek megszerzésére létrejött pártok jellegűknél fogva nem törekednek a kormánypolitika befolyásolására, így jellemzően nem képezik az elemzések tárgyát.

A pártok politikája tehát a választási erőterben konstruálódik: függ más pártok pozíciójától és politikájától, a választási verseny kiélezettségétől, az adott politikai erő múltbéli döntéseitől és hitelességétől, valamint a választók preferenciáitól.

A „közvélemény” és a politika viszonyrendszeréről azonban eltérnek a vélemények. A politikai fogékonyság elmélete szerint az aktuális közvélekedésnek közvetlen hatása van a kormányzati politikára. Mivel a politikusok tartanak a szavazatvesztéstől, így a demokratikus rendszerek természetes velejárója, hogy a döntéshozatal folyamatosan monitorozza és döntéseivel követi a közhangulat irányváltásait. Természetesen ez sem teljesen egyirányú folyamat: amint a politika sikeresen alkalmazkodott az elvárásokhoz, úgy változnak meg a kormányzattal szembeni társadalmi igények kontúrjai.¹¹

A politikai visszacsatolás elmélete ezzel szemben az útfüggőségre helyezi a hangsúlyt. Eszerint a korábbi közpolitikai döntések jelentősen befolyásolják a választópolgárok politikai preferenciáit, ezáltal pedig lecsökken a pártok mozgástere a jóléti intézményrendszer átalakítását illetően. Ráadásul az intézményesült érdekek ellenállása is a könnyen átvihető reformok iránya ellen hat, így a mindenkorai kormánypolitika a közhangulattól függetlenül is kénytelen a meglévő rendszerhez alkalmazkodni (Burlacu et al. 2018).

Az országok pártpolitikai palettáján, valamint a pártcsaládok nemzetállamon belüli politikájában tapasztalt európai szintű konvergenciájára azonban egyik elmélet sem tud teljeskörű választ nyújtani.

A többrétegű hasonulási folyamat egyik fontos részeleme az európai országok pártrendszereinek homogenizációja. A politikai preferenciák társadalmon belüli differenciálódása, az osztály alapú politizálás kudarca, valamint a stabil pártszavazók számarányának csökkenése következtében a pártoknak országszerte hasonló dilemmával kellett szembenéznük: miközben választói bázisuk bővítésére kényszerülnek, oly módon kell mobilizációs témát választaniuk ehhez, hogy azzal ne riasszák el az ideológiai alapon hozzájuk hú támogatóikat. A kettős politizálásra ráadásul egy olyan politikai környezetben van szükség, ahol a halmozódó (gazdasági, migrációs, európai integrációs) válságok és az osztályalapú politizálás háttérbe szorulása miatt új pártok jelentek meg a politikai porondon. A korábban nem tematizált, de a társadalom egy részét nyomasztó ügyek eredményezte lehetőség-struktúra alkalmat adott a jobban ideológiai skálán nehezen (ügy típusú pártok) vagy éppen annak szélső pólusán elhelyezkedő politikai kihívók megjelenésére (Manow et al. 2018).

A politikai verseny fokozódásának egyik következménye a pártpolitikai témák átalakulása. Míg korábban a különböző pártok közötti választási küzdelmet elsősorban a szociogazdasági kérdésekben elfoglalt pozíció határozta meg (mint a kormányzati kiadásoknak vagy az adórendszernek a struktúrája, valamint a jövedelemeloszlásban és a piacszabályozásban betöltött állami szerepvállalás kérdése), addig az 1970-es évektől a választási küzdelem egyre inkább szól a politikai pártok gazdasági szférán túlmutató, szociokulturális küzdelméről (mint az egyház kívánatos szerepéről a közszolgáltatások területén, a nők helyéről a társadalmon vagy a családon belül, valamint a globális igazságtalanságok csökkentésében játszott állami szerepvállalásról). A gazdasági válság és az európai integráció fokozódó belső ellentmondásai, vala-

¹¹ Ezt az ún. „termosztatikus hatást” lehet látni azokban az attitűdvizsgálati eredményekben, amelyek a szociális kiadások nagyságának és a további növekedés alacsony támogatottságának összefüggéseire hívják fel a figyelmet (Burlacu et al. 2018).

mint a bevándorlás belpolitikai tematizációja pedig tovább erősítették az értékelített kérdések választási tematizációját, aminek következtében egyre kevésbé a jobb-bal orientáció, sokkal inkább az adott ügy melletti konzisztens kiállás vált a pártpolitika értékelésének legfontosabb választói fokmérőjévé (Polk – Rovny 2018, Manow et al. 2018, Abou-Chadi – Immergut 2019).

Mindezek eredményeképpen pedig az európai demokráciák többségében a pártpaletta minden szereplőjénél megjelent a gondoskodást vagy védelmet nyújtó állam erősítésének politikája. Az új rétegpártoktól induló tendencia, mely a nemzetállami lakosság védelmének üzenete köré szerveződő jóléti protekcionizmussal csalogatta magához a posztindusztriális változások következtében státuszromlást szenvedő munkásosztálybeli szavazókat, a cent-rumpártok politikájának változását eredményezte.¹² Jól tükrözi ezt a folyamatot Jensen és Wenzelburger (2019) új adatbázisra épülő elemzése, amely 40 év politikai változásait vizsgálja. Következtetések szerint: míg 1982 előtt a baloldali pártok a jóléti állam bővítésének, a jobboldaliak a szociális programok szigorításának politikáját vitték végig kormányra kerülve, addig ezt követően a pártcsaládok szerinti szociálpolitikai váltógazdálkodás gyakorlata azóta szinte teljesen eltűnt.

A változás különösen a jobboldali konzervatív pártok körében volt jelentős, akik a korábbi elköteleződésükkel ellentétben, egyre inkább integrálták a beavatkozó és gondoskodó állam vízióját megújult választási programjaikban, ezáltal jobboldali szociokulturális elköteleződésük mellé felvették a korábban a baloldalra jellemző szociogazdasági pozíciót (Polk – Rovny 2018). Így a korábbi (pénzügyi korlátozottság és jóléti programok szavazóbarát átalakítása között) egyensúlyozó szereppel ellentétben, a társadalmi befektetések és az aktiválási programok váltak a jobboldali konzervatív ígéretek szerves részévé. A jobboldal proszociális pálfordulásával szemben, a jóléti állam védelmének kérdését sokáig monopolizáló baloldal az új típusú középosztálynak tett ígéretekkel próbálta meg szélesíteni fogyatkozó támogatói bázisát, országonként váltakozó sikerrel (Manow et al. 2018).^{13, 14}

A politika általános, európai szintű átrendeződése azonban nem jelenti a nemzetállami pártversenyek teljes azonosságát. Az empirikus kutatások szerint a választók összetételében és preferenciáiban, a választási rendszer struktúrájában, a rétegpártok erejében és értékvilágában (így a politikai verseny intenzitásában), valamint az egyes politikai kérdések tematizációjában megjelenő történelmi eltérések továbbra is befolyásolják a pártok mozgásterét, az irányváltások elfogadhatóságát, az egyes témák politikai kitárgyalhatóságát. Gingrich és Hauser-

¹² Manow et al. (2018) egyenesen úgy fogalmaz, hogy a politikai közösséghez tartozók közötti érdem- és értékszövevényre épülő jóléti sovinizmus vált a modern pártversenyek „győztes formulájává”.

¹³ Gingrich és Hausermann (2015) elemzése szerint a szociáldemokrata országokban 1980 és 2010 között a munkásosztálybeli szavazók aránya 50%-ról 20%-ra csökkent, míg a középosztálybeli szavazók aránya megháromszorozódott.

¹⁴ Meglepően kevés a kutatás a választók és a pártok közötti kapcsolat megváltozásának életkor alapú összefüggéseiről. Pedig külön érdekes lenne annak vizsgálata, hogy az egyes életkori csoportok pártkötődése és ügyorientáltsága közötti eltérések hogyan hatnak a pártpolitika alakulására. Lisi (2014) elemzéséből például kiderül, hogy a kor előrehaladtával nő az erős pártkötődésnek a valószínűsége, illetve hogy az eltérő generációk másként viszonyulnak a politikai üzenetekhez. Mindez arra enged következtetni, hogy a politikai preferenciák általános képe mögött meghúzódik egy kor szerinti differenciálódás. Míg a társadalom elöregedésének folyamata az idősebb szavazók preferenciáinak felértékelődéséhez vezethetne, a fiatalabb korosztályok ügy alapú szerveződése és jelentősebb választói illékonyasága mégis a pártmobilizációs törekvések nagyobb figyelmét eredményezheti.

mann (2015) például arról számol be, hogy az azonos választói és pártrendszeri nyomásokra a különböző jóléti rezsimekben eltérően reagáltak a klasszikus pártok. Míg a szociáldemokrata országokban mind a két oldal programkínálatában erősödött a jóléti elemek súlya, addig a kontinentális országokban jobboldali közeledés tapasztalható a szociálpolitika területén. Ezzel szemben a liberális jóléti modellben inkább kétpárti jobboldali elmozdulás volt tapasztalható.¹⁵ Bár a jóléti reformok tartalmi elemeiben számos közös vonás található (mint a foglalkoztatás fókuszú fordulat, a foglalkoztathatóság támogatása, a gazdasági racionalitás szociálpolitikai érvrendszerbe építése), az adott országcsoportra jellemző intézményrendszer továbbra is befolyásolja a reformszándék irányát és időzítését.¹⁶

A politikai spektrum széléről érkező politikai nyomás jelentőségéről számol be Abou-Chadi és Immergut (2019) elemzése, amely a nyugdíjrendszer színvonala és a centрупártok politikája kapcsán kimutatta, hogy az intenzívebb verseny a jobboldali konzervatív pártoknál jóléti expanzióval, a baloldali politikában pedig az ellátórendszer kommodifikációjával (a nyugellátások színvonalának csökkenésével, de az aktiválási megoldások növekedésével) jár. A családpolitikák elemzése során azonban Schwander (2018) felhívja a figyelmet arra, hogy a jobboldali rétegpártok jelenléte ugyan valóban ösztönzi a konzervatív erők szociálpolitikai orientációjának az újragondolását, azonban ez sokszor a hagyományos családmódellem kiemelt állami támogatását eredményezi, nem pedig az új típusú szociális kockázatok politikai felkarolását. Utóbbira ugyanis nagyobb az esély, amikor a jobboldali centрупártnak kizárólag a széles támogatói réteg kiépítésével és baloldali riválisával kell törődnie.

A választói csoportok és a pártok egymáshoz való viszonya mellett azonban a külső nyomásoknak való kitettség eltérősege is befolyásolja a pártverseny alakulását. Manow et al. (2018) például rámutat az északi és déli jóléti államok politikai tematizációjának és gazdasági/geopolitikai helyzetének különbségeire, valamint ezek hatására. Míg az észak-európai országokban a migrációs válság volt a legfontosabb faktor a gazdasági kérdések körül szerveződő politikálás megváltozásában, addig a mediterrán országok esetén az európai gazdasági válságkezelés anomáliái eredményezték a jelentősebb társadalmi sokkot. Mindez északon a szélsőjobb, míg délen a radikális bal megerősödéséhez, így a korábbi pártok eltérő alkalmazkodási stratégiájához vezetett.

Nem beszélhetünk tehát a nemzetállamokon belüli pártrendszerek és politikai verseny teljes homogenizációjáról, hiszen az egyes pártok alkalmazkodási hajlandósága és társadalmi osztálykompromisszum-teremtő képessége, a rétegpártok politikai befolyása, valamint a társadalmi témák eltérő hangsúlya és tematizációja továbbra is a nemzetállami politikák külön-

¹⁵ A baloldali elköteleződés részleges feladását látja a harmadik utas kísérletekben Manow et al. (2018), aki rávilágít, hogy a munkaerőpiacok liberalizálásának kísérlete ugyan az 1990-es éveket követően átmeneti választási sikerrel járt, de összességében hozzájárult ahhoz, hogy a munkáspárt ne tudjon kellő támogatottságra szert tenni a középosztály szavazói körében. A szerzők szerint hasonló politikai költségekkel járt a német Szociáldemokrata Párt Agenda 2010 programjának az elfogadása.

¹⁶ Jensen és Wenzelburger (2019) elemzése szerint a bismarcki jóléti rendszerek esetében később jelentek meg a jóléti támogatásokat a munkakereséshez kötő workfare szemlélet alapjai. A megkészettséggel szemben azonban ezek az országok a szociálpolitikai eszközök szélesebb körét változtatták meg, szemben az olyan országokkal (mint Dánia vagy az Egyesült Királyság), ahol az állampolgárság elvén járó jóléti ellátások elterjedtebbek. Utóbbiak esetén az ellátás színvonalának és a jogosultság hosszának megváltoztatása jelentette a reformok döntő részét, szemben a biztosítás alapú jóléti modellekkel átfogó strukturális reformjaival.

bőzségét eredményezi. A választói attitűdök átalakulása, valamint a pártrendszerek közelkedése azonban a nemzetállamokon belüli politikai üzenetek nemzetközi mintázatát eredményezik. Így a jóléti intézkedések felvállalásának általánosítható tendenciáján belül tetten érhető a társadalmi befektetés és aktiválás köré épülő szociálpolitika, valamint az elsődleges elosztást befolyásoló szakpolitikák elterjedése (mint a minimálbér vagy az adókedvezmények rendszere), illetve a társadalmi kimenetek egyéni érdemhez kötésének erősödő narratívája (Taylor-Gooby et al. 2017b).

c) Politikai bábjáték – a jóléti reformok beillesztésének kormányzati politikája

A jóléti politikák pártspektrumon átívelő felértékelődése természetesen nem eredményezte a szociálpolitikai reformokhoz kötődő politikai dilemmák eltűnését a döntéshozatalból. Mint a jóléti intézményrendszerre nehezedő nyomásokból, a szavazói attitűdök dinamikájából, valamint a pártverseny megváltozásából látni lehet, a kormányra kerülő politikusoknak minden korábbinál nagyobb megújulási kényszerrel kell szembenéznük. Szerepük ugyan nem szorítkozik a külső kényszerek által vezérelt leépítések lassítására, elrejtésére, politikájuk megválasztása mégis pártpolitikai és szavazatvesztési költségekkel járhat. A nemzetállamon belüli szociálpolitikai elvárások, intézményi ellenállások és politikai versengések, valamint a gazdasági és politikai integráció eredményeképpen előálló külső nyomások együttese folyamatos készenlétet és manőverezési hajlandóságot igényelnek a kormánypolitikától.

A szavazatmaximalizálásra törekvő döntéshozatal elemzésének legnagyobb hatású teoretikusa Paul Pierson (1994), aki ráirányította a figyelmet a szociálpolitikai döntéshozatal szükségletfelismerésen és finanszírozási kényszerhelyzeten túlmutató dinamikájára, a jóléti reformok beépítésének multidimenzionális jellegére, valamint a választók manipulálásának szándékára. Alaptétele szerint a politikusok olyan racionális stratégiák, akik hatalmuk fenntartása érdekében kerülnek a választók számára érzékelhető megszorítások meghozatalát, míg törekednek a pozitív reformokban betöltött szerepük (túl)hangsúlyozására. Így a külső nyomások közepette, egyfajta politikai kényszerpályára állítva igyekeznek – változatos eszközök felhasználásával – kényszerű döntéseket hozni, az összkép elrejtésével, elmaszatolásával vagy az érintett társadalmi csoportok megosztásával.¹⁷

Az egyes társadalmpolitikai területek állampolgári támogatottsága, a szociális intézmények ellenállási kapacitása, valamint a politikai alkuk megkötésének kényszere által korlátozott mozgástérben a kormánypártok különböző manőverezési lehetőségekhez nyúlhatnak népszerűtlen döntéseik elrejtése érdekében. Törvényi automatizmusok beépítésével vagy a törvényt módosítások komplexitásának növelésével elrejtethetik, nyomon követhetlenné tehetik a döntések és az állampolgári jólét közötti kapcsolat oksági láncolatát. Különböző társa-

¹⁷ A megszorítások elfedésének lehetőségei, valamint a jóléti állam leépítésére irányuló szándék nyílt vállalása természetesen országonként és időszakonként változhat. Azonban az eredeti elmélet és a későbbi kutatások is rámutattak arra, hogy még a nyílt szintű támadásból politikai tőkét kovácsoló neoliberális és -konzervatív kormányfők törekvéseinek is korlátozott hatása volt a jóléti intézményrendszer alapstruktúrájára, hiszen a szociális ellátások társadalmi beágyazottsága miatt nem sikerült véghezvinni a jóléti állam leépítésének előzetesen hangoztatott programját (Pierson 1994, Bonoli 2012).

dalmi csoportok eltérő módon kezelésével lebonthatják a társadalom egységbe szervezett ellenállását. Kompenzációs stratégiákkal segíthetik kényszerű döntések elfogadottságát vagy éppen tevékenységük kommunikációjával és kontextusba helyezésével a választói preferenciák formálóiá válhatnak.

A jóléti állam átalakításának vizsgálatakor tehát nem szabad kizárólag az egyes szociális juttatások programszerű elemeit (így kizárólag az adott ellátás színvonalát vagy a folyósítás időtartamát) elemezni, hanem szükség van a rendszerszerű átalakításoknak (így a változtatások időben elnyúló hatásainak vagy éppen a társadalmi csoportok érdekvényesítési jogainak) a mélyebb vizsgálatára. Elemzési szempontból azonban ugyanilyen fontos lehet a társadalmi-gazdasági átalakulások politikai figyelmen kívül hagyása, a szociálpolitikai ellátórendszer érintetlensége és ezek társadalmi következményeinek a negligálása.

Pierson következtetéseit sokan ugyan kritizálták annak kiadási szerkezetre irányított túlzott fókuszra, a választói magatartás tudatosságának optimizmusa miatt, az elmélet mégis jelentős hatást gyakorolt a jóléti állam kutatására. Az elmúlt évtizedek jelentős változásai ellenére következtetéseire rendkívül időállóan bizonyultak.

Jensen és Wenzelburger (2019) jogszabályi változásokat áttekintő összehasonlító munkájában például igazolta, hogy a kellemetlen döntések következményeinek elhomályosítása (például az indexálási szabályok keretében végrehajtott értékromlás révén), valamint az áldozatot a szavazók számára kompenzáció révén ellensúlyozó stratégia az 1970-es évek közepétől egyre inkább bevett gyakorlata az európai kormányoknak. Függetlenül attól, hogy az adott párt jobb- vagy baloldali orientációjú, illetve melyik jóléti rezsim vizsgálatáról van szó, a kormányra kerülő politikai pártok körében általános tendenciává vált a népszerűtlen döntések elrejtése és az ellátásbővítések politikai haszonszerzés célú felhasználása. Míg Starke (2020) szerint minden összehasonlító módszertani kihívás ellenére a különböző nemzetállamok gyakorlatában világosan azonosítható az alacsony politikai érdekvényesítési képességgel rendelkező csoportok körében tapasztalható megszorításoknak, valamint a pártok számára értékesebb/veszélyesebb szavazókat támogató intézkedéseknek a kettős politikája, így a piersoni megosztás stratégiájának az alkalmazása.

Hasonlóan széles körű empirikus tapasztalatok állnak rendelkezésre Pierson által nem azonosított, de elemzési keretébe beleillő politikai stratégiákra. Fernandez (2012) vizsgálatában rámutat a megszorítások és bővítések sajátos időbeni dinamikájára: míg az ellátás színvonalának emelése jellemzőbb a politikai ciklus elején és végén, addig a nyugdíjszabályok szigorításának valószínűsége 75%-kal alacsonyabb ezekben az időszakokban, mint a ciklus közepén. A jóléti állam leépítésére és fejlesztésére tett ígérek eltérő dinamikájára hívja fel a figyelmet Jensen és Wenzelburger (2019). Míg a szociálpolitikai fejlesztésekkel választást nyerő pártok esetén a bővítések erőteljes U-alakot mutatnak, (vagyis Fernandez [2012] megállapításához hasonlóan jellemzőbbek a ciklus elején és végén), addig a jóléti ellátások racionalizációjáért kampányoló pártok kormányra kerülve a gyors megszorítások és a lassú fejlesztések időzítésének politikáját folytatják.

Hasonlóan a politikai eszköztár része a döntések aktív interpretációja, a szociálpolitikai változtatások indokainak és következményeinek politikai konstruálása. A gazdasági kényszerhelyzet, a korábbi kormány felelősségének és a jelenlegi cselekvőképességének a hangsúlyozása segíti a nehéz döntések elfogadtatását és politikai tőkét jelenthet a döntéshozók számára

(Bonoli 2012, Vis 2015). A stratégiai megközelítés ráadásul alkalmas eszköz az érdemtelen–érdemes kategorizáció felhasználására a választói mobilizáció érdekében (Starke 2020).

Miközben azonban sok információ áll rendelkezésre a politikai eszköztár elemeiről, használatáról, az alkalmazásuk mögött álló oksági láncolatról sajnos keveset tudni. Ahogy Vis (2015) kiemeli, a kellemetlen döntések választói büntetése nem magától értetődő: jelentősen befolyásolja, hogy a választók mennyire nyitottak az egyes jóléti területek és politikai témák iránt, valamint hogy a pártrendszeren belül található-e olyan politikai erő, amely alternatívát nyújt a kormánnyal szemben. A jóléti állam iránt elkötelezettebb, valamint a változtatások által érintett csoportok jelentősen érzékenyebbek a megszorításokra, míg az érdemtelenység hangsúlyozásával valóban enyhíteni lehet a kényszerű döntések politikai költségeit. Éppen ezért a munkaerőpiaci rendszerek átalakítása egyszerűbben átvihető, míg az életciklushoz köthető (mint az időspolitika, egészségügy) és a medián szavazót érintő ellátások reformja szélesebb körű ellenállást eredményez (Jensen 2011, Vis 2015, Meuleman 2018). Szintén befolyásolja a reformok elfogadását a szélesebb kontextusról alkotott választói percepció: nehéz gazdasági körülmények és válságok közepette a társadalom elfogadóbb a jóléti kiadások csökkentését illetően (Vis 2015).

Minden jel arra utal azonban, hogy Pierson „új politikára” vonatkozó következtetései bő 25 év távlatából is érvényesek. A kormányra kerülő pártoknak szembe kell nézniük a társadalmi-gazdasági folyamatok jelentette kényszerhelyzettel, a választói elvárásokkal és saját víziójuk megvalósíthatóságának kérdésével. Helyzetük azonban bonyolultabb, mint valaha. A heterogénebbé váló választói elvárások és a szociálpolitikai intézkedések felértékelődésének kontextusa közepette kell válogatniuk a politikai eszközök közül. Az empirikus eredmények világosan rámutatnak arra, hogy a pártok, az ideológiai spektrum bármelyik részén álljanak is, minden korábbihoz képest kiterjedtebb módon alkalmazzák a választói percepciók befolyásolásának a politikáját. Ebben segítségükre lehet a politikai diskurzus határainak átalakulása, a szociokulturális témák szerepének felértékelődése, hiszen a megfelelő kommunikáció és téma-kapcsolás révén tulajdonképpen bármilyen döntés megindokolhatóvá válik.

3. SOK BÁBA KÖZT... – JÓLÉTI ÁLLAM ÚJ SZEREPBEN?

A politikai erőter komplex, de a kölcsönös függés okán számos ponton egy irányba mutató átalakulásának egyik legfontosabb következménye az állam jóléti funkciójának elvárásokban, ígéretekben és döntéshozatalban érvényre jutó újraéledése. Már a gazdasági válság előtt megindult, de 2012 után felgyorsult az állam beavatkozó szerepének feléledése, a beavatkozás eszközeinek európai szintű bővülése (Taylor-Gooby et al. 2017a). Az országok jóléti intézményrendszereiben, politikai kultúrájában, társadalmi elvárásaiban, gazdasági helyzetében és demográfiai összetételeiben megjelenő különbözőség természetesen nem vált semmissé. A választók, a politikai verseny, valamint a kormányzati döntéshozatal átalakulásában mégis tapasztalható egyfajta homogenizáció, amely a társadalmi kérdések politikai tematizációján túl, a javasolt reformelemek szempontjából is konvergens folyamatokat eredményez.

A jóléti államok átalakulásának komplexitása tehát nem jelenti azt, hogy ne lennének az egyes országok reformfolyamataiban azonosítható közös tendenciák. A nemzetállamokon belüli politikai térben megjelenő leggyakoribb szociálpolitikai témává, így az ellátórendszer

munkához kötésének (Cantillon 2014, Jensen – Wenzelburger 2019), illetve a piaci bérek szabályozásának, a munkához kapcsolódó adókedvezmények bevezetésének (Taylor-Gooby 2017b) és a családpolitika munkaösztönző, valamint humántőke-fejlesztő (Schwander 2018) útjainak a kérdése válik. Egyszerűbben fogalmazva a munkaközpontú, az állami költségvetést rövid távon csak korlátozott módon megterhelő, de hosszú távon megtérülő és gazdasági értelemben növekedésorientált jóléti állam válik a politikai megoldáskeresés főáramává. Ennek oka nemcsak a nemzetállami politikai erőteret átható individualizáció és a moralitás kifejeződése iránti növekvő igény, hanem a nemzetközi szervezetek társadalmi befektetést propagáló, határokon átnyúló aktív reformpolitikája (Deeming – Smyth 2019a).

Az először narratív, majd az elvárások stabilizálódásán keresztül a jóléti intézményrendszer működésére és hatékonyságára ható folyamat azonban a megfelelő védelmi mechanizmusok beépítése nélkül a társadalmi költségek sorát eredményezheti, így (Cantillon 2014, Deeming – Smyth 2019b):

- Az egyéni felelősség hangsúlyozásának és az önhiba narratívájának erősödéséhez vezethet. Az esélyegyenlőség és az egyéni választási szabadság politikájának címszavaival létrehozott intézmények ugyanis annak meggyőződését erősíthetik a társadalomban, hogy az intézményi megközelíthetőség lehetővé tételével mindössze az egyéni elköteleződés marad a jövedelmi különbségek egyetlen oka. Pedig az iskolai szegregáció, vagy az életciklusok hátrányainak egymásra rakódása világosan jelzi, hogy a mobilitási lehetőségek és a gondozási szükségletek egyenlőtlensége túlmutat az intézményi hozzáférés kérdésén.
- Figyelmén kívül hagyja a rehabilitálható gazdasági funkcionalitással nem rendelkező csoportok igényeit. A befektetés jellegű szociálpolitika megtérülési elvárásánál és jövőbeli orientációjánál fogva elsősorban azokkal a társadalmi szükségletekkel foglalkozik, amelyek átmenetiek és áthidalhatók. Az aktív idősödés és a képessé tevés intézményi céljai fontosak ugyan, de pont a legsérülékenyebb helyzetben vagy életszakaszban lévők támogatásáról nem vesz tudomást.
- Nem foglalkozik a gondozó munka társadalmi értékével és fontosságával, miközben nem vesz tudomást az alacsony státuszú gazdasági tevékenységek dezintegrációs hatásáról. A gazdasági tevékenység mint a társadalmi befogadás legfontosabb eszközének fókuszba helyezésével, megfelelkezik a nem vagy nehezen monetarizálható társadalmi hozzájárulások soráról.
- Az egyenlőtlenségek és a kirekesztés új, összekapcsolódó formáit eredményezheti. A szolgáltatások felértékelődése, mint a humántőke-fejlesztés és a motiválás legfontosabb eszköze ugyan jelentős szerepet vállal a munkahelyteremtésben és a szociális segítségnyújtásban, a terület tartós alulfinanszírozottsága és a pénzbeli ellátások értékállóságának elmaradása mellett azonban a humánszolgáltatások a státuszkülönbségek új forrásává válhatnak.

A társadalmi költségek realizálódása természetesen a jóléti reformok és a létrejövő intézményrendszer függvénye. A szociális szükségletek differenciálódásával, a régi és új szociálpolitikák duplikálódó költségigényével, valamint a politika természetének megváltozásával (a választói mobilizáció felértékelődésével és a pártverseny erősödésével) a jóléti állam megújítása azonban továbbra is kockázatos és fájdalmas átváltásokkal teli folyamat (idősek versus fiatalok).

lok ellátása, régi versus új kockázatok elleni védelem, pénzbeli ellátások versus szolgáltatásfejlesztés, munkanélküliek versus munkavállalás támogatása).

A döntés meghozatala a politika terében dől el. Egy minden korábbinál instabilabb mezőben, ahol minden jel a különböző társadalmi szükségletek kielégítéséért folytatott versengés kiéleződése felé mutat: ahol a korábban általánosan elfogadott intergenerációs szerződések kérdőjeleződnek meg, ahol a pártok politikáját az eltérő társadalmi csoportok haszna és mobilizációs lehetőségei határozzák meg, ahol az igények differenciálódásának következtében a kormánypolitika egyre inkább manipulatív saját céljainak érvényesítésében, a választóközösségek mozgósításában és az ellenállás megosztásában.

Félő, hogy a „legújabb politika” e versengés közepette, mint a társadalompolitika intézményrendszerét konstruáló erő, a jóléti állam fejlődésének új, a társadalmi elkülönítéseket direkt módon felvállaló, dezintegratív szakaszához vezet. A szociális biztonság minimum garanciáinak kiépítése és biztosítása, az ellátórendszerek összehangolása, valamint a szociálpolitikai beavatkozások hatékonyságának értékelése és transzparenciája nélkül sajnos fennáll a veszélye, hogy a sok bába között elvész a gyermek.

IRODALOM

- Abou-Chadi, T. – Immergut, E. M. (2019): Recalibrating Social Protection: Electoral competition and the new partisan politics of the welfare state. *European Journal of Political Research*, 2: 697–719. <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12308>
- Alexiadou, D. – Hoepfner, D. (2019): Platforms, Portfolios, Policy: How Audience Costs Affect Social Welfare Policy In Multiparty Cabinets. *Political Science Research and Methods*, 3: 393–409. <https://doi.org/10.1017/psrm.2018.2>
- Bohn H. (2005): Will Social Security and Medicare Remain Viable As the U.S. Population Is Aging? In: Brooks, R. – Razin, A. (eds.): *Social Security Reform*. Cambridge: Cambridge University Press, 44–71.
- Burlacu, D. – Immergut, M. E. – Oskarson, M. – Rönnerstrand, B. (2018): The Politics Of Credit Claiming: Rights and Recognition In Health Policy Feedback. *Social Policy And Administration*, 4: 880–894. <https://doi.org/10.1111/spol.12403>
- Cantillon, B. (2014): Beyond Social Investment. Which Concepts And Values For Social Policy-Making In Europe? In: Cantillon, B. – Vandebroucke, F. (eds.): *Reconciling Work and Poverty Reduction*. New York: Oxford University Press, 286–318. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199926589.003.0010>
- Cylus, J. – Figueras, J. – Normand, C. (2019): Will Population Ageing Spell The End Of The Welfare State? A review of evidence and options. *European Observatory*. <https://apps.who.int/iris/handle/10665/331978> (Utolsó letöltés: 2021. 11. 16.)
- Deeming, C. – Smyth, P. (2019a): Introduction and overview. In: Deeming, C. – Smyth, P. (eds.): *Reframing Global Social Policy: Social investment for sustainable and inclusive growth*. Bristol: Policy Press, 1–7. <https://doi.org/10.2307/j.ctt1z.kjqzq.7>
- Deeming, C. – Smyth, P. (2019b): Social Investment, Inclusive Growth That Is Sustainable And The New Global Social Policy. In: Deeming, C. – Smyth, P. (eds.): *Reframing Global Social*

- Policy: Social investment for sustainable and inclusive growth. Bristol: Policy Press, 11–44. <https://doi.org/10.2307/j.ctt1zkjzqg.8>
- Fernandez, J. J. (2012): Economic Crises, Population Aging And The Electoral Cycle: Explaining Pension Policy Retrenchments In 19 OECD Countries 1981–2004. *International Journal of Comparative Sociology*, 2: 77–96. <https://doi.org/10.1177/0020715212450043>
- Gál, I. R. – Vanhuysse, P. – Vargha, L. (2016): Pro-elderly welfare states within pro-child societies: Incorporating Family Cash and Time Into Inter-Generational Transfer Analysis. Budapest: Working Papers No. 26. Magyar Demográfiai Kutatóintézet. <http://demografia.hu/en/publicationsonline/index.php/workingpapers/article/view/916> (Utolsó letöltés: 2021. 11. 16.) <https://doi.org/10.2139/ssrn.2817387>
- Gingrich, J. – Hausermann, S. (2015): The Decline Of The Working-Class Vote, The Reconfiguration Of The Welfare Support Coalition And Consequences For The Welfare State. *Journal of European Social Policy*, 1: 50–75. <https://doi.org/10.1177/0958928714556970>
- Grafstein, R. (2015): Public Pensions And The Intergenerational Politics Of Aging Societies. *Journal of Theoretical Politics*, 3: 547–484. <https://doi.org/10.1177/0951629814543861>
- Hadler, M. – Eder, A. – Mayer, C. (2019): An Overview Of Attitudes And Opinions On The Role Of Government. A Cross-national Comparison Covering The Period Of 1985 to 2016. *International Journal Of Sociology*, 3: 171–181. <https://doi.org/10.1080/00207659.2019.1605027>
- Hausermann, S. (2012): The Politics of Old And New Social Policies. In: Bonoli, G. – Natali, D. (szerk.): *The Politics of the New Welfare State*. Oxford: Oxford University Press, 111–132. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199645244.003.0006>
- Hausermann, S. (2018): *Welfare State Research and Comparative Political Economy*. [https://oxfordre.com/politics/oso/viewentry.layout.interstitialmessage:close;jsessionid=E1DECBAFA50C9283D5740ECBAFA797E8?t:ac=10.1093\\$002facfore\\$002f9780190228637.001.0001\\$002facfore-9780190228637-e-654&t:state:client=H4slAAAAAAAAAFVOu0oDQRS98YFKsLHxB8QuM7OJySZIkCAKIYsIQfthc7OOzs6Md64bt7G19Ef8IWtrOysr1yZgceC8OJz3L9hebQFAKxLMPBVCB53foWAdMDLVfWEclzltRUSqT15RnFuDjq+RooncsEuDdjFnT7rAaRns0Qzrj+ /Dt53Pn9cN2MygnfsyeNdUpwuGg+xeV1pa7Qo5ZzKuOM-1gb/k3cqVLflQXaGWwG5q1tX4OgaFNUdCEOd+QZdj30ctbg6sL1/xkMDJ4a9jkU-VaNKxMIEjXqSZ0TLj2hHKVDIYxUtzsc9FKhVNJAeu88y/vYGfQPzjmj+ID1eFKjxuExYXyyPE5/AeynoOU1AQAA](https://oxfordre.com/politics/oso/viewentry.layout.interstitialmessage:close;jsessionid=E1DECBAFA50C9283D5740ECBAFA797E8?t:ac=10.1093$002facfore$002f9780190228637.001.0001$002facfore-9780190228637-e-654&t:state:client=H4slAAAAAAAAAFVOu0oDQRS98YFKsLHxB8QuM7OJySZIkCAKIYsIQfthc7OOzs6Md64bt7G19Ef8IWtrOysr1yZgceC8OJz3L9hebQFAKxLMPBVCB53foWAdMDLVfWEclzltRUSqT15RnFuDjq+RooncsEuDdjFnT7rAaRns0Qzrj+ /Dt53Pn9cN2MygnfsyeNdUpwuGg+xeV1pa7Qo5ZzKuOM-1gb/k3cqVLflQXaGWwG5q1tX4OgaFNUdCEOd+QZdj30ctbg6sL1/xkMDJ4a9jkU-VaNKxMIEjXqSZ0TLj2hHKVDIYxUtzsc9FKhVNJAeu88y/vYGfQPzjmj+ID1eFKjxuExYXyyPE5/AeynoOU1AQAA) (Utolsó letöltés dátuma: 2021. 11. 16.) <https://doi.org/10.1093/acfore/9780190228637.013.654>
- Hausermann, S. – Palier, B. (2017): The Politics of Social Investment: Policy Legacies and Class Coalitions. In: Hemerijck, A. (ed.): *The Uses Of Social Investment*. New York: Oxford University Press, 339–348.
- Hemerijck, A. (2011): 21st Century Welfare Provision Is More Than The „Social Insurance State“: A reply to Paul Pierson. *ZeS-Arbeitspapier*. No. 03/2011. Bremen: Universität Bremen. Zentrum für Sozialpolitik. <https://www.econstor.eu/handle/10419/52138> (Utolsó letöltés: 2021. 11. 16.)

- Herke B. – Medgyesi M. (2020): Jóléti állammal kapcsolatos vélemények Magyarországon és az Európai Unióban. In: Kolosi T. – Szelényi I. (2021): Társadalmi Riport 2020. Budapest, 478–499. https://www.tarki.hu/sites/default/files/2020-10/478_499_Herke_Medgyesi_web.pdf (Utolsó letöltés: 2021. 11. 16.)
- Hens, M. – Nauman, E. – Steinkopf, L. (2016): Population Ageing, The Intergenerational Conflict, And Active Ageing Policies – a Multilevel Study of 27 European Countries. *Journal of Population Aging* 1: 11–23. <https://doi.org/10.1007/s12062-016-9161-3>
- Jensen, C. (2011): The Forgotten Half: Analysing the politics of welfare state. *International Journal of Social Welfare*, 4: 404–412. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2397.2010.00745.x>
- Jensen, C. – Wenzelburger, G. (2020): *Reforming The Welfare State*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781351058599>
- Kohli, M. (1999): Private And Public Transfers Between Generations: Linking the family and the state. *European Societies*, 1: 81–104. <https://doi.org/10.1080/14616696.1999.10749926>
- Kvist, J. (2019): Inclusive Growth And Social Investment Over The Life Course. In: Deeming, C. – Smyth, P. (szerk.): *Reframing Global Social Policy: Social investment for sustainable and inklusive growth*. Bristol: Policy Press, 213–228. <https://doi.org/10.2307/j.ctt1zkjqzq.16>
- Lisi, M. (2014): Partisanship and age effects in recent democracies: Southern Europe from a comparative perspective. *Comparative European Politics*, 13: 493–513. <https://doi.org/10.1057/cep.2014.3>
- Lynch, J. (2006): *Age in the Welfare State*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Manow, P. – Palier, B. – Schwander, H. (2018): Electoral Dynamics In Times Of Changing Welfare Capitalism. In: Manow, Philip – Palier, Bruno – Schwander, Hanna (eds.): *Welfare Democracies And Party Politics. Explaining*. New York: Oxford University Press, 304–323. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198807971.003.0012>
- Meuleman, B. – van Oorschot, W. – Baute, S. – Delespaul, S. – Gugushvili, D. – Laenen, T. – Roosma, F. – Rossetti, F. (2018): The Past, Present And Future Of European Attitudes: Topline results from round 9 of the European Social Survey. https://www.europeansocialsurvey.org/docs/findings/ESS8_toplines_issue_8_welfare.pdf (Utolsó letöltés dátuma: 2021. 11. 16.)
- Pierson, P. (1994): *Dismantling The Welfare State? Reagan, Thatcher, And The Politics of Retrenchment*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511805288>
- Polk, J. – Rovny, J. (2018): Welfare Democracies And Multidimensional Party Competition In Europe. In: Manow, P. – Palier, B. – Schwander, H. (eds.): *Welfare Democracies And Party Politics. Explaining*. New York: Oxford University Press, 36–69. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198807971.003.0002>
- Ranci, C. – Pavolini, E. (2013): Institutional Change In Long-Term Care: Actors, Mechanisms and Impacts. In: Ranci, Costanzo – Pavolini, Emmanuele (eds.): *Reforms In Long-Term Care Policies In Europe*. New York: Springer, 269–313. https://doi.org/10.1007/978-1-4614-4502-9_13

- Roosma, F. – van Oorschot, W. (2018): The Social Legitimacy Of Welfare States In European Regions And Countries: Balancing between popular preferences and evaluations. In: Kennett, P. – Lendvai-Bainton, N. (eds.): Handbook of European Social Policy. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 415–431. <https://doi.org/10.4337/9781783476466.00036>
- Schwander, H. (2018): Electoral Demand, Party Competition, And Family Policy: The Politics Of A New Policy Field. In: Manow, Philip – Palier, Bruno – Schwander, Hanna (eds.): Welfare Democracies And Party Politics. Explaining. New York: Oxford University Press, 204–231. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198807971.003.0008>
- Starke, P. (2020): What is retrenchment? https://www.researchgate.net/publication/338951088_What_is_Retrenchment (Utolsó letöltés: 2021. 11. 16.)
- Taylor-Gooby, P. – Leruth, B. – Chung, H. (2017a): The Context: How European Welfare States Have Responded To Post-Industrialism, Aging Populations, and Populist Nationalism. In: Taylor-Gooby, P. – Leruth, B. – Chung, H. (eds.): After Austerity: welfare state transformation in Europe after the great recession. New York: Oxford University Press, 1–26.
- Taylor-Gooby, P. – Leruth, B. – Chung, H. (2017b): Liberalism, Social Investment, Protectionism, and Chauvinism. New Directions For The European Welfare State. In: Taylor-Gooby, P. – Leruth, B. – Chung, H. (eds.): After Austerity: welfare state transformation in Europe after the great recession. New York: Oxford University Press, 201–220. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198790266.003.0010>
- Valarino, I. – Addati, L. – Cattaneo, U. – Esquivel, V. (2018): Care work and Care Jobs Fort The Future Of Decent Work. International Labour Organization. <https://www.ilo.org/global/topics/care-economy/care-for-fow/lang-en/index.htm> (Utolsó letöltés dátuma: 2021. 05. 10.)
- Vis, B. (2015): Taking Stock Of The Comparative Literature On The Role Of Blame Avoidance Strategies In Social Policy Reform. *Journal of Comparative Policy Analysis*, 2: 122–137. <https://doi.org/10.1080/13876988.2015.1005955>